

Poeedihingega filosoof,
poliitikukalduvusega akadeemik:
Andres Herkel 60

Muust sõltumatu, rahunenud, mõistemarkusse kinnistamatu,
eritlematu, mitmetähendusetu — see on tõelisuse tundemärk.
(Nägärdžuna, *Keskmise tee juurvärsid*, XVIII, 9. Andres Herkeli tõlge)

Aasta 2022 oli Eesti idateaduses ja Eesti Akadeemilises Orientaalseltsis (EAO) tähtpäevarohke. Kypse meheea künnise ületas enam-vähem korraga umbes pooleteise kuu sees kolm orientalistikateadlast: (sündimise järjekorras) Märt Läänemets, Andres Herkel ja Ülo Valk. Sama aasta sügisel valis EAO kõik kolm oma auliikmeks.

Kõik nimetatud alustasid oma uurijateed koos ja korraga 1980-ndate alguses Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaste teadusliku ühingu (TRÜ ÜTÜ) orientalistikaringis. Võib öelda, et orientalistikaring oli meie akadeemiline lastetuba. Ilmselt just ringi teadusjuhendaja, karismaatilise Linnart Mälli mõjul koondus noorte meeste huvi Indiale ja budistlikule kultuurile, psühholoogiaüliõpilastel Herkelil ning Läänemetsal psühholoogia kaudu, eesti kirjanduse ja rahvaluule tudengil Valgul läbi mütoloo ja usundiloo prisma. Nõnda algasid kolm kõrvuti, aga ometi üsna erinevat rada kulgenud akadeemilist elulugu — ja edulugu.

Peale varakult tärganud orientalistikahuvi ühendas siinkirjutajat Andresega see, et olime kursusekaaslased ja ülikooli esimesel aastal

tollases Vana-Pälsoni ühikas ka toanaabrid.¹ Mõnda aega käisime koos ka omaaegse jooksutähe Ants Nurmekivi pikamaajooksu trennis. Sportlast ei saanud meist kummastki, aga jooksurajal näitas Andres mulle taldu.

Vanast Pälsonist meie orientalistika-teenkond algaski. Ühel päeval 1980. aasta oktoobri algul, kui esmakursuslaste kohustuslik kartulivõtukuu² läbi sai ja algas tegelik sisseelamine ülikooliellu, loengutel käimine ja kõik muu, silmasime ühiselamu teadetetahvil kummalise värvilise märgiga (hiljem saime teada, et see oli budistide püha HUM-silp tiibeti stiliseeritud kirjamärgi kujul) kuulutust, mis kutsus orientalistikaringi. Sinna me läksime — ja jäime.

Orientalistikaringist ja selle tähtsusest noorte idahuviliste ning hilisemate teadlaste kasvulavana olen varem kirjutanud meie mentori Tarmo Kulmari paar aastat tagasi ilmunud juubeliloos³ ja ta ise on ringi ajalugu mitmes artiklis üksipulgi lahti kirjutanud. Siinkohal tahan vaid rõhutada, et vaatamata nõukogulikule elukorraldusele ning „stagnaajale“ olid akadeemiline valikuvabadus ja võimalus teha 1980-ndatel uurimistööd ka marginaalsetel teemadel — mida budismi uurimine ehk budoloogia kahtlemata oli — täitsa olemas. Orientalistikaringis lisandus veel kõige paremas mõttes härraslik ja igasugusest „komsomolksuslikkusest“ puhas „eesti-aegne“ õhkkond.

Omandanud orientalistikakabinetis algteadmised sanskritist ja teistest vanadest idakeeltest, tegime ettekandeid ning ülikooli viimastel aastatel juba kursuse- ja diplomitöid budistlikust psühholoogiast. Ettekannetega saime ÜTÜ liinis esineda nii oma koduülikooli kui ka teiste suurte ja kuulsate Nõukogude Liidu ülikoolide üliõpilaskonverentsidel. Kuigi NSV Liidu piiridest välja ei pääsenud, andis see tollastes oludes siiski arvestatava rahvusvahelise akadeemilise suhtluskogemuse nii eakaaslastest üliõpilaste kui ka juba nimekate orientaalteadlastega. Venekeelse teadusliku orientalistika tase oli kõrge ja teadus ise peaaegu apoliitiline, sest ärksad vaimud leidsid endale väljundi teaduses, mitte poliitikas,

¹ Praegune Pepleri 23. — *Toim.*

² Nõukogude ajal suunati esmakursuslased kohustuslikus korras sügissemestril kolhoosidesse ja sovhoosidesse, kus nad aitasid peamiselt kartuleid võtta. — *Toim.*

³ Märt Läänemets. Tarmo Kulmar 70: juubelijuttu läbi isiklike mälestuste prisma. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2020*, lk 174–181.

nagu see on praegu. Tark ja südametunnistusega inimene parteisse ja stagneerunud nõukogude poliitikasse ei tikkunud. Sellepärast olid teadlased poliitilises mõttes sageli dissidendid.

Filosoofikalduvustega Andres keskendus juba varakult budistliku mõttesüsteemi üheks kõige krüptilisemaks ning raskestimõistetavamaks peetava õpetuse, kõikehõlmava põhjuslikkuse ja sõltuvusliku tekkimise (*pratītyasamutpāda*) uurimisele. Sel teemal valmis 1985. aastal ka diplomitöö. Kuigi ta siirdus pärast ülikooli *cum laude* lõpetamist Tartust Tallinna ja asus psühholoogina tööle pika ning keerulise nime ja naljaka lühendiga asutusse — Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituuti (PTUI) —, ei jätnud ta ülikooli ajal alustatud uurimistööd. 1990-ndate algul, mil Andres oli juba sukeldunud ühiskondlikku ja ajakirjanduslikku tegevusse — ta töötas mõnda aega ka ajakirja *Vikerkaar* publitsistika-toimetajana —, saavad küpseks tekstid, mis ilmuvad ajakirjas *Akadeemia*: artiklid „*Pratītyasamutpāda* ehk sõltuvuslik tekkimine“ (1994), „Uku Masingu teine võimalus“ (1995), „Kuidas lugeda upanišaade?“ (1996), *Riisitaimesuutra* tõlge ja kommentaar (1994), *Aitareja* upanišaadi tõlge ja kommentaarid. Uurimused Vana-India mõtteloo ja tekstide kohta võttis ta kokku 2002. aastal Ilmamaa kirjastuses ilmunud raamatus *Müüt ja mõtlemine*. Selleks ajaks oli ta juba kaitsnud Tartu Ülikooli ajaloo osakonnas teadusmagistri kraadi (1998).

Võib öelda, et Andres Herkeli kõige aktiivsemad aastad möödusid poliitikas; ta oli 20 aastat (1999–2019) järjest tervelt viie Eesti riigikogu koosseisu liige, vahepeal ka Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee Eesti delegatsiooni juht ja raportöör ning tegutses muudelgi poliitilistel ametikohtadel. Ometi ei raugenud ka poliitilise karjääri vältel tema hoog teadlase ja publitsistina. Sel perioodil avaldas ta peamiselt *Akadeemias* ja Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamatus, aga ka mujal hea hulga artikleid ning raamatuarvustusi. Lisaks ilmusid publitsistikakogumikud *Ajalugu on rikas* (1997), *Vene mõistatus* (2007), *Kuuba südames* (2008, koos Mart Laariga), *Aserbaidžaaani kirjad* (2010). Ta oli koguteose *Laama ja Linnart. Tiibet ja Eesti* (2012) koostaja ning kaasautor. Avaldatud ühiskondlik-poliitiliste artiklite hulka tuleb kirjutada ilmselt kolmekohalise arvuga.

Kõige selle kõrval jõudis ta kümme aastat (2001–2011) olla ka Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi asepresident.

Andres Herkel on autasustatud mitme riigi kõrge autasuga: Eesti Valgetähe IV järgu teenetemärgiga (2005), Belgia Kuningriigi Leopold II ordeni suurristiga (2008), Poola Vabariigi teenete ordeni ohvitseriristiga (2009), Prantsuse Vabariigi riikliku teeneteordeni komandörikraadiga ning Aserbaidžaaani ajakirjanike sõbra tiitliga.

Uue kümnendi algul sai Andres Herkeli poliitikuring täis ja ta naasis täiel rinnal akadeemilisse sfääri. Talle omase töökuse ja sihikindlusega asus ta kahe suure eesmärgi täitmisele: saada valmis budistliku mõttetarga Nāgārdžuna kuulsa teose *Keskmise tee juurvärsid* (*Mūlamadhyamaka-kārikā*) tõlge ja kaitsta ühtlasi ära doktorikraad. Mõlemaga sai ta hakkama napilt kolme aastaga. Nāgārdžuna kommenteeritud tõlge ootab Avatud Eesti Raamatu sarjas avaldamist; doktoritöö samal teemal sai valmis ja eksternina Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis kaitstud justkui iseendale tehtud sünnipäevakingitusena 2022. aasta augustis.⁴ Selle sama aja sisse (2020–2022) mahub ka tervelt seitsme (!) teadusartikli valmimine ja avaldamine eri väljaannetes.

On vähem teada, et Andres on ka luuletaja. Sõnamängulisi, kohati vemmalvärsilikke, kohati lausa nāgārdžunalikult krüptilisi mõtterikkaid salme on ta treinud ja avaldanud mitmekümne aasta jooksul. Aga alles nüüd, kui doktoritöö kaitstud, jõudis ta oma esimese valikkoguni *Hiline pidu* (2022), millest sünnib tsiteerida Andrese katkematuid tegemisi ja tema meelelaadi hästi kokkuvõtvat luuletust „Lõpetamatus“:

Lõpetamatus.

Lõpeta matus!

Kõik on veel ees.

Lõpetamatuse sees.

4 Andres Herkel. Nāgārdžuna „Keskmise tee juurvärsid“: tõlge ja tõlgendus. (*Dissertationes Litterarum et Contemplationis Comparativae Universitatis Tartuensis*, 22.) Tartu Ülikooli kirjastus, 2022, 312 lk.

Mullu promoveeritud filosoofiadoktor (PhD) Andres Herkel ei ole kindlasti orientalisti-budoloogina oma viimast sõna öelnud, kuigi jätkab praegu tagasihoidlikult erauurijana, teenides oma igapäevast leiba *Postimehe* arvamustoimetajana. Jääme temalt ootama uusi tõlkeid ja uurimusi. Pikka iga ja ikka tuult tiibadesse!

Märt Läänemets, sõber ja kolleeg